

Поворозник М.Ю.

доктор філософії,
докторант кафедри міжнародного обліку та аудиту
*ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

Povoroznyk Mykola

PhD, Doctoral Student of the Department
of International Accounting and Auditing
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

МІЖНАРОДНИЙ ПАТЕНТНО ЛІЦЕНЗІЙНИЙ ОБМІН: МАСШТАБНІСТЬ ТА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ

Поворозник М.Ю. Міжнародний патентно ліцензійний обмін: масштабність та диверсифікація.

Завдяки міжнародному патентно-ліцензійному обміну нівелюється одна з ключових економічних суперечностей глобального інноваційного поступу, а саме: між величезними витратами компаній і фірм на проведення фундаментальних і прикладних ДіР, з одного боку, та їх прискореним моральним старінням і постійним оновленням глобальної номенклатури високотехнологічних товарів і послуг, з другого. Міжнародний патентно-ліцензійний обмін за умов поглиблення техноглобалізаційних процесів є потужним рушієм глобального економічного розвитку на основі усунення транскордонних бар'єрів у світовому поширенні знань і технологій та розбудови загальнопланетарного інноваційного простору. Це відкриває перед технологічно відсталими країнами і регіонами необмежений доступ до досягнень західної цивілізації в області науки й інновацій, а також можливості включення їх національних компаній у глобальні науково-технологічні мережі, сформовані на базі структурних підрозділів багатонаціональних підприємств.

Ключові слова: патенти, ліцензії, техноглобалізм, глобалізація, інтелектуальна власність.

Povoroznyk Mykola. International patent licensing exchange: scale and diversification. The origin of the international patent and license exchange in the first quarter of the 20th century. and its dynamic development after the Second World War reflect the level of evolutionary development of capitalist productive forces and production relations achieved at that time. Thanks to the international patent and license exchange, one of the key economic contradictions of the global innovative progress is leveled, namely: between the huge costs of companies and firms for conducting fundamental and applied R&D, on the one hand, and their accelerated moral aging and constant renewal of the global nomenclature of high-tech goods and services, from the second. The achievement by business structures of such strategic goals of competitive development in the conditions of technoglobalism as extending the life cycle of generated innovative developments and maximizing returns on invested capital by granting licenses for their use to their foreign structural divisions and independent companies, obtaining a share in the equity capital should not be discounted. of the latter, combining the transfer of innovative developments with the supply of own equipment. International patent and license exchange under the conditions of deepening techno-globalization processes is a powerful driver of global economic development based on the elimination of cross-border barriers in the global dissemination of knowledge and technologies and the development of a global innovation space. This opens technologically backward countries and regions unlimited access to the achievements of Western civilization in the field of science and innovation, as well as the possibility of including their national companies in global scientific and technological networks formed on the basis of structural divisions of multinational enterprises. As a result, the national policies of most countries of the world in the field of regulation of international patent and license exchange are increasingly drifting towards the creation of favorable organizational, economic, administrative and institutional conditions for innovative support for stimulating macroeconomic growth.

Key words: patents, licenses, technoglobalism, globalization, intellectual property.

Постановка проблеми. Зародження міжнародного патентно-ліцензійного обміну у першій чверті ХХ ст. та його динамічний розвиток після Другої світової війни відбивають за своєю природою досягнутий на той час рівень еволюційного розвитку капіталістичних продуктивних сил і виробничих відносин, а також набуття капіталістичним товарним виробництвом

загальносвітового характеру. При цьому економічна природа і механізми розвитку даних процесів органічно пов'язані з поглибленням міжнародного поділу праці, його переходом до одиничної технологічної моделі, розвитком спеціалізаційних і коопераційних зв'язків у сфері ДіР та науково-технічній діяльності. Як бачимо, усі зазначені риси міжнародного патентно-

ліцензійного обміну тісно поєднують його з процесами формування традиційних товарних ринків з єдиною відмінністю щодо об'єктів товарного обміну, однак спільними кількісними і структурними характеристиками, методиками ціноутворення, формами рекламної діяльності, збутовими механізмами тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці міжнародного патентно-ліцензійного обміну за умов поглиблення техноглобалізаційних процесів, приділено увагу багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Серед яких можемо відзначити А. Сміт, Д. Рікардо, К. Каутський, С. Кузнець, А. Маршалл, Й. Шумпетер, І. Тарасов, К. Павлов, С. Іванов, В. Карасюк, Д. Луценко, А. Поручник, Я. Столярчук та ін. Проте поза їх увагою залишилось узагальнення рис міжнародного патентно-ліцензійного обміну, що тісно поєднують його з процесами формування традиційних товарних ринків.

Формулювання цілей статті є визначення відмінностей щодо об'єктів товарного обміну, визначення спільних кількісних і структурних характеристик, а також масштабів та диверсифікації.

Вклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що висока структурна динаміка інтелектуалізації глобального суспільного відтворення та усіх сфер людської життєдіяльності останніх десятиліть стала головним рушієм стрімкого нарощування масштабів і системної диверсифікації міжнародного патентно-ліцензійного обміну. Як одна з ключових форм міжнародного науково-технологічного обміну, він матеріалізує у собі усю сукупність економічних відносин між суб'єктами різної національної приналежності з приводу виведення на глобальний ринок нових видів інноваційних товарів і послуг, передачі на умовах ліцензійних угод прав користування науково-технологічними розробками і технічною документацією, економії трансакційних витрат на проведення ДіР і розроблення власних патентоспроможних інноваційних розробок, загострення міжнародної конкурентної боротьби за доступ до глобальних інтелектуальних ресурсів та ринків збуту високотехнологічної продукції, а також посилення протекціоністських тенденцій у захисті національних товаровиробників і товарних ринків. Не випадково, саме завдяки міжнародному патентно-ліцензійному обміну нівелюється одна з ключових економічних суперечностей глобального інноваційного поступу, а саме: між величезними витратами компаній і фірм на проведення фундаментальних і прикладних ДіР, з одного боку, та їх прискореним моральним старінням і постійним оновленням глобальної номенклатури високотехнологічних товарів і послуг, з другого. Не слід скидати з рахунків і досягнення бізнес-структурами таких стратегічних цілей конкурентного розвитку в умовах техноглобалізму як подовження життєвого циклу згенерованих інноваційних розробок та максимізація прибутків на вкладений капітал шляхом надання ліцензій на їх використання своїм зарубіжним структурним підрозділам та незалежним компаніям, отримання частки в акціонерному капіталі останніх, об'єднання передачі інноваційних розробок з поставками власного обладнання, а також проникнення на ринки приймаючих країн, закритих для імпорту товарів та надходження прямих іноземних інвестицій.

Варто наголосити, що за умов кількарязового продажу ліцензії на один і той самий винахід у його влас-

ника зменшується обсяг прав на нього у відповідності з наданими правами попереднім покупцям ліцензії. Інакше кажучи, відбувається своєрідне «ущемлення» чи втрата монопольних прав на продану частину власності на винахід. Більше того, у випадку продажу виключної ліцензії в усі країни власник винаходу повністю позбавляється права на його застосування та подальший продаж. Однак, навіть загроза повної втрати компаніями-інноваторами монопольного володіння власними науково-технічними розробками не здатна применшити колосальні економічні ефекти, отримвані ними від участі у міжнародному обміні технологіями. І це цілком закономірно, оскільки ліцензування, як один з найбільш поширених видів господарських операцій з об'єктами інтелектуальної власності, є, з одного боку, і самостійною економічною трансакцією, і невід'ємним складником інших видів комерціалізації результатів ДіР. Йдеться, зокрема, про внесення таких об'єктів до статутного капіталу новостворюваних компаній, їх використання при створенні спільних підприємств чи франчайзингових операцій тощо. З другого ж боку, ліцензування за своєю економічною природою репрезентує один з найменш ризикованих й одночасно високодохідних видів інвестиційної діяльності. Так, кожен долар, вкладений у купівлю ліцензій на світовому ринку еквівалентний 16 долларам витрат на проведеної власних ДіР в Японії, 6,2 долларам у США та 5,4 долларам у Франції.

Виключна важливість ліцензування як форми участі суб'єктів господарювання у міжнародному науково-технологічному обміні обумовлена тим, що завдяки залученню у ліцензійну торгівлю об'єктів інтелектуальної власності (винаходів, патентів, промислових зразків, торговельних марок) вони здобувають широкі можливості щодо їх комерціалізації на національному й інтернаціональному рівнях. Більше того, ліцензійна торгівля охоплює усі стадії життєвого циклу інноваційних винаходів з погляду можливостей їх продажу і як продуктів, і як технологічних процесів. Саме цим обумовлений глобальний ринковий розподіл ліцензійних угод, в якому понад половини припадає на патентні ліцензії, що передбачають фрагментарну передачу окремих виробничих секретів, виробничого досвіду і технологічних знань; від 25 до 30% – безпатентні ліцензії з повною передачею усіх секретів виробництва; решта – патентні ліцензії з передачею чи відчуженням майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності [1, с. 104].

Ліцензійні угоди з об'єктами інтелектуальної власності у більшості випадків мають також значно вищу норму прибутку та нижчий рівень ризиків у порівнянні з прямим іноземним інвестуванням. І це не беручи до уваги суттєвого нарощування конкурентних позицій економічних суб'єктів від ліцензійної купівлі інноваційних технологій та диверсифікації джерел власних доходів від продажу своїх об'єктів інтелектуальної власності, насамперед патентів і різного роду технічної документації. Окремої уваги заслуговують також конкурентні переваги ліцензування, пов'язані з міжнародним виробництвом багатонаціональних підприємств, а саме можливостями БНП-ліцензіарів повністю відмовитись від реалізації міжнародних виробничих і маркетингових функцій та сконцентрувати усі свої ресурси на більш важливих ланках сформованих ними глобаль-

них вартісних ланцюгів. Це, насамперед, дослідження і розробки, створення нових видів товарів і послуг з поліпшеними споживчими характеристиками, удосконалення дизайну продукції та інші функції, що формують ядро корпоративних стратегій виходу на зовнішні ринки. На цій основі можемо стверджувати, що ліцензування, в якості каналу ринкового проникнення багатонаціональних підприємств, нерідко є набагато вигіднішим порівняно з експортною діяльністю чи прямим іноземним інвестуванням, особливо за умов їх високої ризикованості, низької прибутковості, а також значних транспортних і логістичних витрат при реалізації транскордонних торговельних операцій.

Таким чином, саме зазначені конкурентні переваги ліцензування обумовлюють в останні десятиліття динамічне нарощування його масштабів й активну диверсифікаційну структуру. Так, на ліцензійні угоди припадає нині лівова частка міжнародних технологічних обмінів, а частка ліцензій на ноу-хау становить, за окремими оцінками, від 65 до 70% капіталізації світового ліцензійного ринку. Вагому стимулюючу роль у даних процесах відіграють міжнародні секторальні ринки ліцензій, котрі, сформувавшись в інституційних рамках відповідних секторів глобального виробничого комплексу, забезпечують прямий транскордонний трансфер нових технологічних розробок та стимулюють їх загальносвітове поширення на рівні усіх підсистем світового господарства. Якщо звернутись до цифр, то щорічний глобальний дохід від продажу ліцензійних товарів і послуг зріс з 350 млн дол. США у 1950 р. до майже 180 млрд дол. у 2009 р. [2] та до 292,8 млрд дол. у 2019 р. (що майже на 5% більше порівняно з 2018 р.) [3]. Як бачимо, даний показник збільшився за вказаний період майже у 840 разів, а отже – важко назвати будь-яку іншу сферу глобальної торговельної діяльності з настільки стрімкими темпами приросту. При цьому розподіл глобального доходу від продажу ліцензійних товарів і послуг у 2019 р. мав таку структуру: сектор розваг – 128,3 млрд дол. США (43,8%), корпоративні бренди – 60,1 млрд (20,5%), мода – 33,8 млрд (11,5%), спорт – 28,9 млрд (10%), одяг – 44,2 млрд (15,1%), іграшки – 35,8 млрд (12,2%) та модні аксесуари – 34,9 млрд (11,9% відповідно).

Однак, зазначені цифри, як можемо тепер спостерігати, є доволі далекими від реальних масштабів глобального патентно-ліцензійного обміну, оскільки міжнародна ліцензійна торгівля репрезентує так званий «невидимий сегмент» транскордонних торговельних операцій з причин неможливості точного обрахунку її вартісних обсягів. Йдеться насамперед про охоплення чинною міжнародною статистикою не більше 50%

загального вартісного обсягу глобального ліцензійного обміну в силу: по-перше, домінування ліцензійних операцій між багатонаціональними підприємствами і їх зарубіжними дочірніми підрозділами, котрі не публікуються у відкритих інформаційних джерелах; по-друге, часткової секретності та обмінного характеру значної кількості укладених ліцензійних угод; по-третє, компенсаційного характеру багатьох ліцензійних трансакцій з оплатою компаній за ліцензії виготовленою на їх основі продукцією; по-четверте, можливостей розрахунків компаній за отримані ліцензії частиною власних акцій з перетворенням ліцензіарів у співвласників компаній-ліцензіатів. Не слід скидати з рахунків і значного браку інформації щодо ліцензій, укладених між компаніями однієї країни, а також ліцензійних угод, котрі укладаються фірмами-партнерами при заснуванні спільних підприємств та передбачають передавання ліцензій в якості внеску до їх статутного капіталу.

Зазначимо, що одним з найбільш красномовних індикаторів, за яким можна судити про масштаби і структурні виміри міжнародного патентно-ліцензійного обміну, є загальна кількість чинних об'єктів інтелектуальної власності. Так, станом на кінець 2020 р. у світі діяли майже 16 млн патентів на винаходи (які були чинними у 135 юрисдикціях [4, с. 19]); 4,8 млн – промислових зразків; 7,3 млн – зареєстрованих корисних моделей та 64,4 млн – торговельних марок (табл. 1). Загальна ж кількість чинних у світі об'єктів інтелектуальної власності тільки у період 2011–2020 рр. зросла з 41,5 до 92,3 млн одиниць, що свідчить як про значне нарощування масштабів міжнародного патентно-ліцензійного обміну, так і глибоку диверсифікацію його географічної, продуктово-вимогової і суб'єктної структури.

Динамічні і всеохоплюючі процеси техноглобалізму останніх десятиліть, мобілізувавши у небачених до тих пір масштабах світовий інтелектуальний ресурс та усунувши транскордонні бар'єри у русі інновацій і технологій, дедалі більшою мірою інтенсифікують міждержавний науково-технологічний обмін, стимулюють процеси нарощування компаніями і фірмами нематеріального капіталу (у формі технологій, товарного дизайну і брендів) та його системну інтеграцію у глобальні вартісні ланцюги за рахунок активізації реєстрації патентів, товарних знаків, корисних моделей та промислових зразків. Так, період 1985–2020 рр. означився значним зростанням як кількості поданих в усі регіональні відомства заявок на реєстрацію патентів (з 921,7 тис до 3,3 млн одиниць у рік) так і чисельності одержаних патентів (з 397,6 тис до майже 1,6 млн відповідно).

При цьому спостерігається доволі активна участь нерезидентів у світовому патентуванні інновацій з при-

Таблиця 1

Загальна кількість чинних у світі об'єктів інтелектуальної власності за їх окремими типами у 2011–2020 рр., тис одиниць

Тип об'єкта інтелектуальної власності	2011	2013	2015	2017	2020
Промислові зразки	2685,6	3099,4	3217,7	3548,3	4756,3
Патенти	8937,3	10246,0	11399,8	13083,8	15867,3
Торговельні марки	28412,5	32191,2	37274,9	44443,0	64449,3
Корисні моделі	1493,3	2300,4	3076,7	3935,0	7261,4
Усього	41528,7	47837,0	54969,1	65010,1	92334,3

Джерело: підраховано і побудовано автором за даними [5]

чин досягнення високого рівня інтернаціоналізації нематеріальних активів у світовій обробній промисловості та посилення міжнародного характеру їх експлуатації й інституціоналізації прав власності на них у різноманітних ліцензійних форматах. Це, з одного боку, суттєво розширює географічні межі комерціалізації сучасних інноваційних технологій та їх застосування у глобальних виробничо-збутових ланцюгах, а з другого – «розвиває» розуміння територіальної локалізації нематеріальних активів та отримувачів відповідних ліцензійних доходів від їх застосування [6, с. 10, 11]. Тут варто також нагадати, що 56% усіх виданих міжнародних патентів пов'язані з машинобудівним й електротехнічним секторами економіки. Зокрема, на ці два інженерні напрями науково-технічної діяльності у 2020 р. припадало 63% загальної кількості міжнародних патентів, виданих інноваторам США Америки [7, с. 25], що відбиває їх вагомий внесок у глобальне винахідництво.

Разом з тим, попри високий рівень взаємопереплетення у глобальних координатах національних об'єктів інтелектуальної власності різних держав та активну участь нерезидентів у світових процесах патентування інновацій, реальністю останніх десятиліть є певне зниження їх частки у кількості поданих заявок. Якщо у 2006 р. вона становила 40,1%, то у 2020 р. – лише 29,7%. Подібну динаміку спостерігаємо і за показником кількості отриманих патентів: 43,9% у 1985 р. та 37,4% у 2020 р. Дана тенденція відбиває, на нашу думку, значне підвищення вимог національних патентних органів різних країн як до оцінки рівня патентоспроможності іноземних винаходів й інноваційних розробок, так і організації самого процесу оформлення охоронних документів на отримання виняткових прав на відповідні об'єкти інтелектуальної власності.

Технологічна глобалізація, як невід'ємний компонент всезагальних процесів економічного глобалізму, є вищою мірою діалектично суперечливим процесом, який виявляється у значній інтенсифікації міждержавного науково-технологічного обміну та відкритті багатьом, технологічно відсталим у минулому, державам світу долучитись до науково-технічних досягнень світового інноваційного поступу. Одночасно усі ми на сьогодні є свідками стрімкого поглиблення міждержавної асиметричності технологічного розвитку, яка з усією очевидністю виявляє одну з ключових економічних суперечностей сучасних техноглобалізаційних процесів, а саме: між зростаючою концентрацією глобального технологічного й інноваційного ресурсів у державах-лідерах та їх масштабним відтоком з країн, що розвиваються.

Так, синергетичний вплив політичних, соціально-економічних, науково-технічних, інституційних і фінансових чинників у світовому господарстві вже у другій половині 1980-х років завершує процес формування зрілих регіональних центрів міжнародної патентно-ліцензійної торгівлі. Їх репрезентують насамперед держави світової тріади (США, країни-члени Європейського Союзу та Японія), Респ. Корея, Австралія, Нова Зеландія, на які припадає нині до 80% глобальних продажів і 70% купівель ліцензій. Це вже призводить до підриву техніко-технологічної безпеки цілої низки держав та наростання структурного безробіття у масштабах усього світового господарства. Останнє є формою вияву значного розширення територіально-

географічних і секторальних меж застосування сучасних інноваційних технологій, а отже – масштабного витіснення зі сфери зайнятості контингенту робочої сили, яка не відповідає вимогам глобального науково-технологічного прогресу [8, с. 168].

Разом з тим, попри колосальну концентрацію глобального науково-технологічного ресурсу у державах-лідерах, досягнуті на сьогодні показники світової патентної активності пояснюються не тільки і не стільки масштабами їх щорічного приросту за їх групою, але й значною динамізацією патентної діяльності у країнах із середнім рівнем розвитку на чолі з Китаєм. Так, тільки у період 2010-2020 рр. частка міжнародних патентів, виданих винахідникам з держав з високим доходом, зменшилась з 78 до 48%, у тому числі у США даний показник скоротився з 15 до 10%, Японії – з 35 до 15%, державах ЄС–27 – з 12 до 8% відповідно. Натомість спостерігається значне зростання частки міжнародних патентів, виданих інноваторам Китаю: з 16% у 2010 р. до 49% у 2020 р. [7, с. 25]. Висунення цієї держави у світовий патентний авангард стало можливим завдяки послідовній і наполегливій реалізації КНР комплексних заходів інноватизації національного виробничого комплексу, його системного переведення на значно вищий рівень глобальних вартісних ланцюгів та підвищення технологічної спроможності у секторах, що становлять основу Індустрії 4.0 (штучному інтелекті, біо- і нанотехнологіях, робототехніці, аналітиці великих даних, бездротовому зв'язку 5G, хмарних обчисленнях, квантових інформаційних системах тощо).

Вагому роль у даних процесах відіграли, зокрема, такі загальнодержавні програми як: «Сто талантів», «Тисяча талантів», «Запрошені експерти», «Програма розвитку нанотехнологій» [9, с. 238] та багато інших, котрі забезпечили вивільнення капітальних активів з традиційних галузей економіки та їх перерозподіл на користь інноваційно- і технологічних містких секторів китайської економіки. Це формує якісно нову конкурентну архітектуру функціонування національних і регіональних інноваційних систем, які все більш більшою мірою трансформуються у бік розбудови платформ відкритих інновацій, активної інтеграції у міжнародний науково-технологічний обмін, поглиблення коопераційної взаємодії із зарубіжними партнерами тощо. На цій основі можна зробити такий узагальнюючий висновок: сучасному міжнародному патентно-ліцензійному обміну притаманна глибока міжкраїнова асиметричність його кількісних і структурних параметрів. Зокрема, якщо говорити про міждержавний розподіл чинних патентів, то найбільша їх кількість сконцентрована нині у Сполучених Штатах Америки (3,3 млн у 2020 р. проти 1,9 млн у 2008 р.), далі йдуть Китай (3,1 млн проти 0,3 млн), Японія (2 млн проти 1,3 млн), Респ. Корея (1,1 млн проти 0,6 млн), Німеччина (0,8 млн проти 0,5 млн відповідно).

Висновки. Міжнародний патентно-ліцензійний обмін за умов поглиблення техноглобалізаційних процесів є потужним рушієм глобального економічного розвитку на основі усунення транскордонних бар'єрів у світовому поширенні знань і технологій та розбудови загальнопланетарного інноваційного простору. Це не тільки виводить світове господарство на якісно вищий щабель цивілізаційного розвитку, але й відкриває перед технологічно відсталими країнами і регіонами

необмежений доступ до досягнень західної цивілізації в області науки й інновацій, а також можливості включення їх національних компаній у глобальні науково-технологічні мережі, сформовані на базі структурних підрозділів багатонаціональних підприємств. У результаті національні політики більшості держав світу у царині регулювання міжнародного патентно-ліцензійного обміну дедалі більшою мірою дрейфують

у бік створення сприятливих організаційно-економічних, адміністративних та інституційних умов інноваційної підтримки стимулювання макроекономічного зростання, а також використання усіх наявних конкурентних переваг внутрішньокорпоративної торгівлі ліцензіями багатонаціональних підприємств, що реалізується каналами зарубіжних філіальних мереж і дочірніх структурних підрозділів.

Список використаних джерел:

1. Столярчук Я. М., Галенко О. М., Біленький О. Ю., Столярчук В. М. Глобальний ринок інтелектуальної власності: масштаби, структура, інститути : монографія. Київ : КНЕУ, 2016.
2. Костанди В. Рынок лицензий на видеоигры: сложности и преимущества работы. *Techiiia*. URL: <https://techiiia.com/ru/news/rinok-licenzij-na-videoigri-skladnosti-ta-perevagi-roboti> (дата звернення: 07.07.2022).
3. Global Licensing Survey. Licensing International. URL: <https://licensinginternational.org/get-survey/> (дата звернення: 08.07.2022).
4. World Intellectual Property Indicators 2021. WIPO, 2021.
5. IP rights in force. WIPO IP Statistics Data Center. URL: <https://www3.wipo.int/ipstats/keysearch.htm?keyId=205> (дата звернення: 07.07.2022).
6. World Intellectual Property Report 2017. Intangible Capital in Global Value Chains. WIPO. Geneva, 2017.
7. The State of U.S. Science & Engineering 2022. Science & Engineering Indicators. National Science Board. 2022.
8. Лукьяненко Д., Колесов В., Колот А., Столярчук Я. и др. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / под науч. ред. профессоров Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. Киев : КНЭУ, 2013.
9. Поручник А. М., Столярчук Я. М., Колот А. М. та ін. Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці : монографія / за заг. ред. А. М. Поручника та Я. М. Столярчук. Київ : КНЕУ, 2016.

References:

1. Stolyarchuk Y., Galenko O., Bilenky O., Stolyarchuk V. (2016) Ghlobaljnyj rynek intelektualjnoji vlasnosti: masshtaby, struktura, instytuty: monohrafija [Global intellectual property market: scope, structure, institutions: monograph]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Kostandy V. Rinok lycenzij na vydeoyghri: slozhnomy y preymushhestva raboti [Video game license market: complexity and advantages of work]. *Techia*. Available at: <https://techiiia.com/ru/news/rinok-licenzij-na-videoigri-skladnosti-ta-perevagi-roboti> (accessed 07 July 2022).
3. Global Licensing Survey. Licensing International. Available at: <https://licensinginternational.org/get-survey/> (accessed 08 July 2022).
4. World Intellectual Property Indicators 2021. WIPO (2021).
5. IP rights in force. WIPO IP Statistics Data Center. Available at: <https://www3.wipo.int/ipstats/keysearch.htm?keyId=205> (accessed 07 July 2022).
6. World Intellectual Property Report 2017 (2017) Intangible Capital in Global Value Chains. WIPO. Geneva.
7. The State of U.S. Science & Engineering 2022 (2022) Science & Engineering Indicators. National Science Board.
8. Lukyanenko D., Kolesov V., Kolot A., Stolyarchuk Y. (2013) Ghlobaljnoe ekonomycheskoe razvytye: tendency, asymmetry, rehulyrovanye: monohrafyja [Global economic development: trends, asymmetries, regulation: monograph and others]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
9. Poruchnyk A. M., Stolyarchuk Y. M., Kolot A. M. (2016) Strateghiji konkurentnogho rozvytku u ghlobaljnij ekonomici: monohrafija [Strategies of competitive development in the global economy: monograph]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)